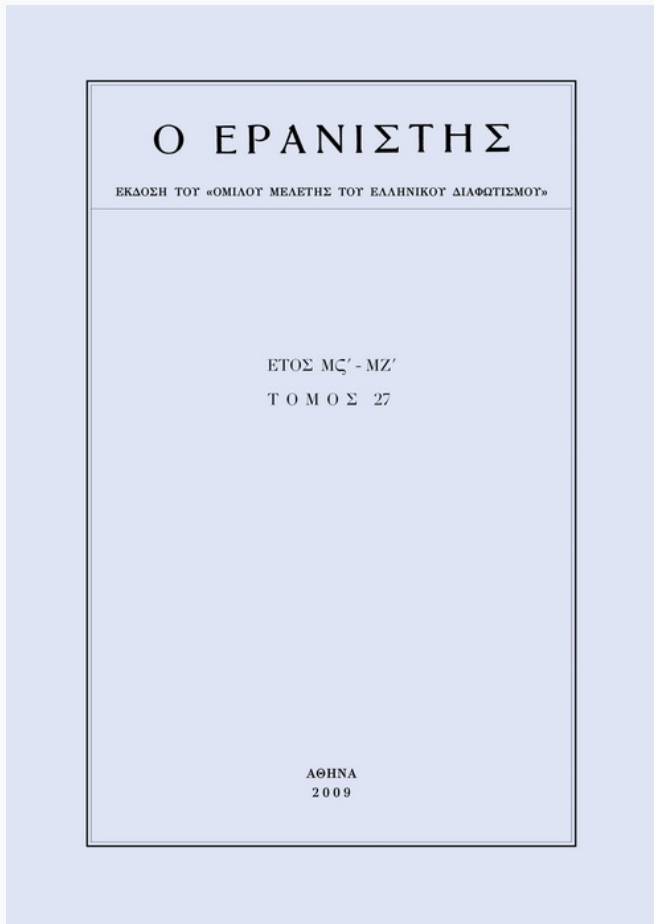

The Gleaner

Vol 27 (2009)

Προσθήκες στην ελληνική βιβλιογραφία. Νέα στοιχεία για τα δύο έντυπα έργα του πατριάρχη Καλλινίκου Γ'

Βασίλειος Τσακίρης

doi: [10.12681/er.93](https://doi.org/10.12681/er.93)

To cite this article:

Τσακίρης Β. (2009). Προσθήκες στην ελληνική βιβλιογραφία. Νέα στοιχεία για τα δύο έντυπα έργα του πατριάρχη Καλλινίκου Γ'. *The Gleaner*, 27, 253–258. <https://doi.org/10.12681/er.93>

ΠΡΟΣΘΗΚΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.
 ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΑ ΔΥΟ ΕΝΤΥΠΑ ΕΡΓΑ
 ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ Γ'

Ο Φ. ΗΛΙΟΥ ΣΤΙΣ *Προσθήκες τῆς ἑλληνικῆς βιβλιογραφίας* του παραθέτει ἕναν πίνακα με ἀβιβλιογράφητες ἕως τότε ἐκδόσεις. Ὡς ἀβιβλιογράφητες ἢ λανθάνουσες ἐκδόσεις θεωρεῖ ὁ συγγραφέας ἐκεῖνες τῶν ὁποίων ἡ περιγραφή «δὲν ἔχει ἐνσωματωθεῖ στὴν *Bibliographie Hellénique* τοῦ E. Legrand ἢ σὲ συστηματικούς πίνακες προσθηκῶν, ἔστω καὶ ἂν διαθέτουμε περιγραφή σὲ ἄλλα δημοσιεύματα (καταλόγους βιβλιοθηκῶν, εἰδικές μελέτες κ.λπ.)». ¹ Μιὰ ἀβιβλιογράφητη ὡς τότε ἐκδοση ποὺ ἀπαντᾷ σ' αὐτὸν τὸν πίνακα εἶναι καὶ ἡ ἐξῆς: «*Διδασκαλία ἐξομολογούντων καὶ ἐξομολογουμένων*, δαπάνη Π. Λαμπανιτζιώτη, Βιέννη, ci. 1782-1790». ²

Καθὼς δὲν σώζεται κανένα ἀντίτυπο τοῦ ἔργου, ³ ἡ ἀκριβὴς χρονολόγηση τῆς ἐκδοσῆς του καὶ ἡ ταύτιση τοῦ συγγραφέα του εἶναι ἀδύνατες. Ὡστόσο, στὸ παρασχόλημα αὐτὸ θὰ τολμήσω μία ὑπόθεση ποὺ νομίζω ὅτι ἀφ' ἑνὸς θὰ φωτίσει τὴν πατρότητα αὐτοῦ τοῦ ἔργου καὶ ἀφ' ἑτέρου θὰ συντελέσει σὲ μιὰ ἀκριβέστερη χρονολόγηση τῆς ἐκδοσῆς. Παράλληλα θὰ ἀσχοληθῶ καὶ με μιὰ ἀβιβλιογράφητη ὡς τώρα ἐκδοση τοῦ Π. Λαμπανιτζιώτη, τῆ *Διδασκαλία πρὸς τοὺς ἱερεῖς καὶ διακόνους* τοῦ πατριάρχου Καλλινίκου Γ', ἡ ὁποία συνδέεται, ὅπως θὰ δοῦμε, με τὴ *Διδασκαλία ἐξομολογούντων*.

Ὁ Ἡλιὸς ἀντλήσε πιθανότατα τὴν πληροφορία γιὰ τὴν ἀναφερθεῖσα ἐκδοση τοῦ Π. Λαμπανιτζιώτη ἀπὸ ἕναν κατάλογο τῶν ἔργων ποὺ τύπωσε ὁ ἐκδότης, ὁ ὁποῖος δημοσιεύτηκε τὸ ἔτος 1796, ἐνσωματωμένος στὸ ἔργο τοῦ Γεώργιου Σακελλάριου *Ἀρχαιολογία Συνοπτική*. Με βάση τὸν ἴδιο κατάλογο πιστεύω ὅτι μπορούμε νὰ ἐντοπίσουμε στοιχεῖα ποὺ θὰ βοηθήσουν νὰ ἀπαντήσουμε στὰ ἐρωτήματα σχετικὰ με τὸν συγγραφέα καὶ τὴ χρονολογία ἐκδοσῆς τῆς *Διδασκαλίας ἐξομολογούντων*. Ὁ Λαμπανιτζιώτης γράφει:

«Εἰς δὲ τὴν Βιένναν ἐξέδωκα τὰ παρόντα...

Διδασκαλία τῶν Ἱερέων καὶ Διακόνων περὶ τοῦ πῶς νὰ διορθώσουν τὰ

1. Φ. Ἡλιού, *Προσθήκες στὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφία*. Α. Τὰ βιβλιογραφικὰ κατὰλοιπα τοῦ E. Legrand καὶ τοῦ H. Pernot (1515-1799), Ἀθήνα 1973, σ. 24-25, 318.

2. Ὁ.π., σ. 326 ἀρ. 247.

3. Βλ. καὶ Θ. Παπαδόπουλος, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία (1466 ci.-1800)*, τ. 1, Ἀθήνα 1984, σ. 149 ἀρ. 2017.

συμβάντα εἰς τὰς Ἱεροπραξίας.

Διδασκαλία τῶν ἐξομολογούντων καὶ ἐξομολογουμένων.»⁴

Τὸ ἔργο *Διδασκαλία τῶν ἱερέων καὶ διακόνων*, πού ἡ καταχώρισή του ἀμέσως πρὶν ἀπὸ τὴ *Διδασκαλία τῶν ἐξομολογούντων* ἴσως νὰ μὴν εἶναι συμπτωματικὴ, τυπώθηκε, ὅπως διαπίστωσα, τὸ 1791 στὴ Βιέννη,⁵ σὲ μία ἔκδοση μαζί μὲ τὴ νεοελληνικὴ μετάφραση τῶν ἔργων τοῦ Συμεῶν Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Ἐξηγήσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας τοῦ Μάρκου Εὐγενικοῦ.⁶ Ἡ ἔκδοση κυκλοφόρησε μέσα σὲ μία χρονιά σὲ τρεῖς τουλάχιστον διαφορετικὲς ἐκδοχές. Σ' αὐτὲς περιλαμβάνεται καὶ μία κλεψίτυπη ἔκδοση, πού ἔγινε στὸ τυπογραφεῖο τοῦ Δ. Θεοδοσίου στὴ Βενετία.⁷ Ὁ Λαμπανιτζιώτης εἶχε ἀφιέρωσει ἀρχικὰ τὴν ἔκδοση στὸν ῥώσο ἀρχιστράτηγο Γρηγόριο Ἀλέξανδρο Ποτέμκιν (Grigorij Aleksandrovič Potëmkin, 1739-1791). Ὅστούσο ὁ Ποτέμκιν πέθανε τὴν ἴδια χρονιά, πράγμα πού ἔκανε τὸν Λαμπανιτζιώτη νὰ ἀντικαταστήσει τὰ τέσσερα φύλλα τῆς ἀρχικῆς ἀφιέρωσης μὲ μία ἀφιέρωση στὸν πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Νεόφυτο Ζ' καὶ νὰ ξαναθέσει τὸ ἔργο σὲ κυκλοφορία.⁸ Στις τελευταῖες σελίδες τῆς ἔκδοσης (σ. 461-480), πρὶν ἀπὸ τὸν πίνακα περιεχομένων, δημοσιεύεται ἡ *Διδασκαλία πρὸς τοὺς ἱερεῖς* μὲ τὸν ἐξῆς τίτλο:

«ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ / ΠΡὸς τὸ Ὑς / ἹΕΡΕΙ-Σ, ΚΑ'Ι ΔΙΑΚΟΝΟΥΣ / ἦτοι / Ἑρμηνεῖα περὶ τοῦ πῶς χρεωστεῖ ὁ Ἱερεὺς, κ(αὶ) ὁ Διάκονος νὰ ὑπηρετώσιν / εἰς τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν, καὶ νὰ προετοιμάζωνται διὰ τὴν ἱεροπραξίαν, τῆς θείας Λει- / τουργίας· κ(αὶ) περὶ τοῦ πῶς νὰ διορθώσῃ τὰ

4. Γ. Σακελλάριος, *Ἀρχαιολογία συνοπτικὴ τῶν Ἑλλήνων*, Βιέννη 1796, φ. 6· πβ. καὶ Π. Παναγιωτίδης, «Πολυζώης ὁ Λαμπανιτσιώτης καὶ αἱ ἐκδόσεις αὐτοῦ», *Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως* 27 (1900), 325-328, εἰδικότερα 327.

5. Τοῦ μακαρίου Συμεῶν Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης τὰ ἅπαντα εἰς τέσσαρα μέρη διαιρεθέντα ἐν οἷς περιέχονται διάλογοι ἐκκλησιαστικοὶ ἀρχιερέως, καὶ κληρικῶν...· ἐν οἷς προσετέθη καίτις διδασκαλία πρὸς τοὺς Ἱερεῖς, καὶ Διακόνους περὶ τοῦ πῶς δεῖ διορθοῦν τὰ ἐν τῇ ἱερᾷ Μυσταγωγίᾳ ἐξ ἀπροσεξίας συμβαίνοντα, ἐν Λειψία τῆς Σαξονίας [= Βιέννη] 1791.

6. Τὰ δύο αὐτὰ ἔργα εἶχε τυπώσει ὁ Δοσίθεος Ἱεροσολύμων στὸ Βουκουρέστι τὸ 1683· βλ. Συμεῶν Θεσσαλονίκης, *Κατὰ αἰρέσεων... Τῶν τε ἱερῶν τελετῶν καὶ μυστηρίων τῆς ἐκκλησίας διάλογος... Περὶ τε τοῦ θείου ναοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἀρχιερέων...*, Ἰάσιο 1683.

7. Γ. Λαδᾶς - Α. Χατζηδῆμος, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία τῶν ἐτῶν 1791-1795*, σ. 87 ἄρ. 34. Ἡ ἴδια ἔκδοση μὲ χρονολογία 1791 κυκλοφόρησε μὲ ἀλλαγὴ τίτλου τὸ 1793, τώρα ἀπὸ τὸν Π. Θεοδοσίου, βλ. ὁ.π., σ. 87 ἄρ. 33· βλ. ἐπίσης Παπαδόπουλος, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία*, σ. 409 ἄρ. 5449.

8. Πβ. Λαδᾶς - Χατζηδῆμος, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία*, ὁ.π., σ. 87.

αίφηνδίδως συμβάντα, κ(αι) ἀπορίας εἰς ταύτην / τὴν ἱεροπραξίαν. Θεωριθεῖσα [sic] μετ' ἀκριβείας παρὰ τοῦ Παναγιωτάτου Πατριάρχου Κωνσταν- / τινουπόλεως / ΚΥΡΙΟΥ, ΚΥΡΙΟΥ / ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ / καὶ ὑπὸ τῆς Συνόδου διὰ τοῦ Διδασκάλου».

Τὸ ἔργο ἀποτελοῦσε ἐπανεκδόση τῆς *Διδασκαλίας πρὸς τοὺς ἱερεῖς*, πού ὁ πατριάρχης Καλλίνικος Γ' εἶχε τυπώσει τὸ 1786 στὸ τυπογραφεῖο τοῦ Βαουμάιστερ (Josef Anton Ignaz von Baumeister).⁹ Πρόκειται γιὰ ἔργο σλαβονικῆς προελεύσεως, τὴ μετάφραση τοῦ ὁποῖου εἶχε ἐπεξεργαστεῖ ὁ Καλλίνικος.

Μήπως ὁμως καὶ τὸ ἔργο *Διδασκαλία τῶν ἐξομολογούντων* πού ἀκολοθεῖ τὴ *Διδασκαλία πρὸς τοὺς ἱερεῖς* στὸν κατάλογο τοῦ Λαμπανιτζιώτη, ταυτίζεται μὲ κάποιο ἄλλο ἔργο τοῦ Καλλίνικου; Νομίζω ὅτι μπορεῖ εὐλόγα νὰ ὑποθεθεῖ ὅτι αὐτὸ ἀποτελεῖ ἐπανεκδόση τῆς *Διδασκαλίας πρὸς τοὺς πνευματικούς πατέρας*, πού ὁ Καλλίνικος εἶχε τυπώσει στὰ 1787 πάλι στὸ τυπογραφεῖο τοῦ Baumeister.¹⁰ Ἀντίτυπο αὐτῆς τῆς ἐκδόσης δὲν σώζεται· ἴσως νὰ ἐκδόθηκε μαζὶ μὲ κάποιο ἄλλο ἀπὸ τὰ ἔργα πού τύπωσε ὁ Λαμπανιτζιώτης, ὅπως συνέβη καὶ μὲ τὴ *Διδασκαλία πρὸς ἱερεῖς*.

Μὲ βάση αὐτὴν τὴν ὑπόθεση, τὸ χρονικὸ πλαίσιο τῆς ὀκταετίας 1782-1790, μέσα στὸ ὁποῖο τοποθέτησε τὴν ἐν λόγω ἐκδόση ὁ Ἡλίου, τὸν ὁποῖον ἀκολούθησε καὶ ὁ Θ. Παπαδόπουλος, θὰ πρέπει, νομίζω, νὰ ἀναθεωρηθεῖ. Ἡ ἐκδόση αὐτὴ πρέπει νὰ πραγματοποιήθηκε μετὰ τὸ 1787, πιθανότατα τὸ 1791 ἢ καὶ ἀργότερα. Γιατί ὁμως νὰ ἐπανεκδοθοῦν στὴ Βιέννη τὰ δύο ἔργα τοῦ Καλλίνικου, πέντε περίπου χρόνια μετὰ τὴν πρώτη ἐκδόσή τους, ὑπὸ τὸ ὄνομα ἐνὸς ἄλλου ἐκδότη; Νομίζω πὼς ἡ ἀπάντησή εἶναι ἀπλή: τὸ 1791 ὁ Καλλίνικος πεθαίνει, ἐνῶ τὴν ἴδια χρονιὰ ὁ Π. Λαμπανιτζιώτης τυπώνει, ὅπως εἶδαμε, τὴ νεοελληνικὴ μετάφραση τῶν ἔργων τοῦ Συμεὼν Θεσσαλονίκης στὸ τυπογραφεῖο τοῦ Baumeister. Ἐκεῖ βρίσκει καὶ τὰ δύο ἔργα τοῦ ἐκλιπόντος πατριάρχου, ἀποφασίζει νὰ τὰ ἐπανεκδώσει καὶ παίρνει τὴ σχετικὴ ἄδεια.

Ἐφόσον δὲν σώζεται κανένα ἀντίτυπο τῆς ἐκδόσης τῆς *Διδασκαλίας τῶν ἐξομολογούντων* θὰ ἐπιχειρήσω νὰ ἀνασυστήσω σύντομα τὴν ἱστορία τῆς ἐκδόσης αὐτῆς μὲ βάση ἀφ' ἐνὸς τὴν πρώτη ἐκδόσή της, σύμφωνα μὲ τὴν ὑπόθεσή μου, δηλαδή τὴν *Διδασκαλίαν πρὸς τοὺς πνευματικούς*

9. Γιὰ τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Baumeister καθὼς καὶ γιὰ τὸν τυπογράφο βλ. A. Mayer, *Wiens Buchdrucker-Geschichte 1482-1882*, τ. 2, Wien 1887, σ. 63-64· βλ. ἐπίσης K. Staikos, *Die in Wien gedruckten griechischen Bücher 1749-1800*, Ἀθήνα 1995, σ. 40-41.

10. *Διδασκαλία πρὸς τοὺς πνευματικούς πατέρας* ἦτοι ἐρμηνεῖα ἀκριβεστάτη περὶ ἐξομολογήσεως..., Βιέννη 1787.

πατέρας, και ἀφ' ἑτέρου ὅσα γράφει ὁ ἴδιος ὁ Καλλίνικος στὸ ἔργο του *Τὰ κατὰ και μετὰ τὴν ἐξορίαν ἐπισυμβάντα*.¹¹

Μετὰ τὴ σύντομη πατριαρχία του στὰ 1757 καὶ τὴν ἀκόλουθη τετράχρονη ἐξορία του στὴ μονὴ τοῦ Σινᾶ στὴν Αἴγυπτο, ὁ πατριάρχης Καλλίνικος Γ' κατάρφερε τὸ 1762 νὰ ἐπιστρέψει στὴν πατρίδα του Ζαγορά. Ἐκεῖ πέρασε τὴν ὑπόλοιπη ζωὴ του, διατηρώντας μάλιστα τὸ δικαίωμα νὰ φέρει τὸν τίτλο τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως μέσα στὰ ὅρια τῆς μητροπόλεως Δημητριάδος, ὑπὸ τὸν ὄρο νὰ μὴν βγεῖ ἀπὸ αὐτά. Ἀμέτοχος πλέον στὰ ἐκκλησιαστικά δρώμενα, κάτοικος τῆς μικρῆς Ζαγορᾶς, ὁ Καλλίνικος ἐπιχείρησε νὰ τυπώσει κάποια ἔργα του, πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶχε συντάξει κατὰ τὴν παραμονή του στὸ Σινᾶ, σὲ συνεργασία μὲ τὸν ζαγοριανὸ ἔμπορο στὸ Ἄμστερνταμ Ἰωάννη Πρίγκο.¹² Ἦδη ἀπὸ τὸ Σινᾶ ὁ Καλλίνικος εἶχε προσπαθῆσει νὰ λάβει ἐμμέσως μιὰ ἐπικύρωση, πιθανότατα ἀπὸ τὶς πατριαρχικὲς ἀρχές, τοῦ ὀρθόδοξου χαρακτήρα τοῦ περιεχομένου τους.¹³ Ὡστόσο, μολονότι εἶχε κατορθώσει νὰ λάβει τὴν ἐπικύρωση αὐτή, οἱ προσπάθειες ἐκδόσης μὲ χρηματοδότηση τοῦ Πρίγκου δὲν εὐδωθήκαν· μόλις τὸ 1786 τυπώθηκε, ὅπως εἶδαμε, ἡ πρώτη ἐκδοση τῆς *Διδασκαλίας* πρὸς τοὺς ἱερεῖς καὶ ἕνα χρόνο ἀργότερα ἡ *Διδασκαλία* πρὸς τοὺς πνευματικούς πατέρας. Ἐκεῖνος ποὺ πέτυχε μὲ ἐνέργειές του νὰ πραγματοποιηθοῦν αὐτὲς οἱ ἐκδόσεις καὶ τὶς χρηματοδότησε ἦταν ὁ Κωνσταντῖνος Καλαφάτης, ἀνιψιὸς τοῦ Καλλίνικου καὶ γαμπρὸς τοῦ Ι. Πρίγκου. Ὁ τελευταῖος εἶχε στὸ μεταξὺ συγγενέψει μὲ τὸν Καλλίνικο, καθὼς ἀντρεύτηκε μιὰ ἀνιψιά του, ἀδελφὴ τοῦ Κ. Καλαφάτη.¹⁴ Ἐφόσον τὰ δύο ἔργα τοῦ Καλλίνικου τυπώθηκαν χάρις σὲ πρωτοβουλίες τῆς οἰκογένειάς του, μὲ μοναδικὸ σκοπὸ, ὅπως φαίνεται, νὰ ἀποκαταστήσουν τὸ τραυματισμένον κύρος τοῦ πατριάρχου, ἴσως τυπώθηκαν σὲ

11. Καλλίνικος Γ', *Τὰ κατὰ και μετὰ τὴν ἐξορίαν ἐπισυμβάντα και ἔμμετροι ἐπιστολαί*, ἔκδ. Α. Τσελίκας, Ἀθήνα 2004.

12. Βλ. σχετικὰ Εὐθ. Σκουβαράς, *Ἰωάννης Πρίγκος (1725;-1789). Ἡ ἐλληνικὴ παροιμία τοῦ Ἄμστερνταμ – ἡ σχολὴ καὶ ἡ βιβλιοθήκη Ζαγορᾶς*, Ἀθήνα 1964.

13. ἀκαλῶς νὰ ἐρευνησῆτε, νὰ περιεργασθῆτε / μὲ κάθε περιέργειαν, ἔρευναν, προθυμίαν, / μήπως ὑπάρχει ἐν αὐτοῖς ὕπερ τοὺς τὴν ἀγίαν / ὀρθόδοξον καθολικὴν καὶ θείαν Ἐκκλησίαν / ἡμῶν εἶν' ἀπαράδεκτον ἢ ὅλως μαρτυρίαν / ἢ λέξιν παρὰ τὴν κοινὴν γνώμην θείων Πατέρων / κανονικῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἀγίων ἡμετέρων. / Παρακαλοῦμεν δὲ ἡμᾶς, τοῦτο ἀπαλειφθῆτω / καὶ κατὰ γνώμην εὐσεβῆ αὐτὸ διορθωθῆτω» (Καλλίνικος, *Τὰ κατὰ και μετὰ τὴν ἐξορίαν*, ὁ.π., σ. 136).

14. Ὁ γάμος τοῦ πενήντάχρονου τότε Πρίγκου μὲ τὴν εἰκοσάχρονη ἀνιψιά τοῦ Καλλίνικου Αἰκατερίνη εἶχε προκαλέσει ἀντιδράσεις μεταξὺ τῶν κατοίκων τῆς Ζαγορᾶς, οἱ ὁποῖοι κατηγοροῦσαν τὴν οἰκογένεια τοῦ πατριάρχου ὅτι συναίνεσε στὸ συνοικέσιο γιὰ νὰ καρπωθεῖ τὴν περιουσία τοῦ Πρίγκου. Ἔτσι, δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλειεσθεῖ τὸ ἐνδεχόμενον, πίσω ἀπὸ τὴν χορηγία τοῦ Καλαφάτη νὰ κρυβόταν ὁ Πρίγκος.

πολύ μικρό ἀριθμὸ ἀντιτύπων καὶ ἔτσι δὲν γνώρισαν μεγάλη διάδοσι· κάτι τέτοιο θὰ ἐξηγοῦσε καὶ τὴν ἰδιαίτερη σπανιότητά τους σήμερα. Ἄργότερα, ὁ Λαμπανιτζιώτης τὰ βρῆκε στὸ τυπογραφεῖο τοῦ Baumeister καὶ ἀποφάσισε νὰ τὰ ἐπανεκδώσει.

Ἡ παραπάνω ὑπόθεσή μου, ὅτι δηλαδή ἡ Διδασκαλία πρὸς τοὺς ἱερεῖς καὶ ἡ Διδασκαλία τῶν ἐξομολογούντων ποὺ περιλαμβάνει ὁ κατάλογος ἐκδόσεων τοῦ Π. Λαμπανιτζιώτη εἶναι οἱ ἄγνωστες μέχρι σήμερα δευτέρες ἐκδόσεις τῶν ἔργων τοῦ Καλλίνικου Γ' Διδασκαλία πρὸς τοὺς ἱερεῖς καὶ Διδασκαλία πρὸς τοὺς πνευματικούς πατέρας, μᾶς ἐπιτρέπει καὶ μερικὰ ἀκόμη σχόλια σχετικὰ μὲ τὴν ἐλληνικὴ βιβλιογραφία τοῦ 19ου αἰ. Ἡ Διδασκαλία πρὸς τοὺς πνευματικούς πατέρας τοῦ Καλλίνικου θὰ τυπωθεῖ καὶ τρίτη φορὰ στὰ 1837¹⁵ ἀπὸ τὸ πατριαρχικὸ τυπογραφεῖο τῆς Κωνσταντινούπολης, μὲ πρωτοβουλία τοῦ μητροπολίτη Χίου Κοσμᾶ. Ὁ Κοσμᾶς θὰ ἐνεργήσῃ, ὥστε ἡ ἐκδοση αὐτὴ νὰ ὑπομνηματιστεῖ ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Μεσημβρίας Σαμουήλ, ὁ ὁποῖος θὰ προσθέσει στὸ τέλος τοῦ ἔργου καὶ κάποια νέα κεφάλαια, συλλεγμένα ἀπὸ διάφορες πηγές, διπλασιάζοντας ἔτσι σὲ ἕκταση τὴν πρώτη ἐκδοση τοῦ 1787. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι τὸ βιβλίον αὐτὸ θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς ἐκδότες του ὡς ἡ πρώτη ἐκδοση τοῦ ἔργου — σύμφωνα μὲ τὴ σελίδα τίτλου τὸ ἔργο (ἂν πρῶτον... τύποις ἐκδίδεται) — καὶ βασίζεται σὲ χειρόγραφο ποὺ εἶχε βρεῖ ὁ μητροπολίτης Χίου Κοσμᾶς στὴ μονὴ Ἰβήρων τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Οἱ συντελεστὲς τῆς τρίτης αὐτῆς ἐκδοσης φαίνεται ἐπομένως ὅτι ἀγνοοῦσαν παντελῶς τόσο τὴν πρώτη ἐκδοση τοῦ 1787 ὅσο καὶ τὴ δεύτερη ἐκδοση τοῦ Λαμπανιτζιώτη, ἐνῶ χρειάστηκε νὰ καταφύγουν σὲ εἰκασίες γιὰ νὰ ἀποδώσουν ὀρθὰ τὸ ἔργο στὸν Καλλίνικο Γ'. Οὗτε τὸ ἀφιερωτικὸ σημεῖωμα τοῦ χορηγοῦ τῆς ἐκδοσης τοῦ 1787 Κ. Καλαφάτη, ποὺ περιλαμβάνονταν στὸ χειρόγραφο τῆς μονῆς Ἰβήρων καὶ ἀναδημοσιεύτηκε στὴν ἐκδοση τοῦ 1837, δὲν κίνησε τὴν ὑπόψια ὅτι τὸ ἔργο εἶχε ἤδη ἐκδοθεῖ μία τουλάχιστον φορὰ.¹⁶ Εἶναι βεβαίως ἄξιον ἀπορίας, πῶς σαράντα πέντε χρόνια μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Καλλίνικου, σὲ μία ἐκδοση ποὺ ὑπογράφεται ἀπὸ τρεῖς μητροπολίτες τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου καὶ πραγματοποιεῖται ἀπὸ τὸ πατριαρχικὸ τυπογραφεῖο, ἀγνοοῦνται οἱ δύο ἐκδόσεις τοῦ ἔργου ἀλλὰ καὶ ἡ πληροφορία ὅτι ὁ Καλλίνικος Γ' εἶχε συντάξῃ καὶ τυπώσει κάποια ἔργα.

Δύο χρόνια πρὶν, τὸ 1835, εἶχε τυπωθεῖ καὶ ἡ Διδασκαλία πρὸς τοὺς

15. Δ. Γκίνης – Β. Μέζας, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία 1800-1863*, τ. 1, Ἀθήνα 1939, σ. 416 ἀρ. 2852.

16. Βλ. Καλλίνικος, *Νέον ἐξομολογητᾶριον*, Κωνσταντινούπολη 1837, σ. α' σημ. β'. Ὁ ὑπομνηματιστὴς τῆς ἐκδοσης, ὁ μητροπολίτης Μεσημβρίας Σαμουήλ, ἐρμηνεύει τὸ σημεῖωμα αὐτὸ μὲ τὴν ὑπόθεση ὅτι τὸ ἔργο ἴσως νὰ πῆρε κάποτε τὸν δρόμο γιὰ τὸ τυπογραφεῖο, χωρὶς ὅμως τελικὰ νὰ ἐκδοθεῖ.

ιερείς επίσης από το πατριαρχικό τυπογραφείο και τον τυπογράφο Ἀλέξανδρο Ἀργυράμο, στὸν ὁποῖο εἶχε ἀνατεθεῖ ἀπὸ τὸ 1831 ἡ διεύθυνση καὶ λειτουργία τοῦ τυπογραφείου αὐτοῦ.¹⁷ Συνεπῶς, καὶ αὐτὸ τὸ ἔργο τυπώθηκε γιὰ τρίτη φορά, ἐπίσης στὴν Κωνσταντινούπολη. Τὸ ἔργο θὰ κυκλοφορήσει γιὰ ἀκόμη μία, τουλάχιστον, φορά στὰ 1862 μὲ τὴν ἐπανέκδοση ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο τῆς «Φιλομούσου λέσχης»,¹⁸ τῆς νεοελληνικῆς μετάφρασης τῶν ἔργων τοῦ Συμεῶν Θεσσαλονίκης ποὺ εἶχε ἀρχικὰ τυπώσει ὁ Λαμπανιτζιώτης.

Συνοψίζοντας, ἡ Διδασκαλία πρὸς τοὺς ἱερεῖς τοῦ πατριάρχη Καλλίνικου θὰ τυπωθεῖ δύο φορές μέσα στὸν 18ο αἰ. στὴ Βιέννη, τὰ ἔτη 1786 καὶ 1791. Θὰ ἐπανεκδοθεῖ τουλάχιστον δύο ἀκόμη φορές μέσα στὸν 19ο αἰ., τὸ 1835 στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὸ 1862 στὴν Ἀθήνα. Στις ἐκδόσεις τοῦ 1791 καὶ 1862 τὸ ἔργο ἐκδιδόταν μαζί μὲ τὴ νεοελληνικὴ μετάφραση τῶν Ἀπάντων τοῦ Συμεῶν Θεσσαλονίκης. Τὸ ἄλλο ἔργο τοῦ Καλλίνικου, ἡ Διδασκαλία πρὸς τοὺς πνευματικούς πατέρας, τυπώθηκε πιθανότατα καὶ αὐτὸ δύο φορές στὴ Βιέννη, τὸ 1787 καὶ —ἴσως— τὸ 1791 ἢ καὶ λίγο ἀργότερα (σίγουρα πρὶν ἀπὸ τὸ 1796) μὲ τὸν παραλλαγμένο τίτλο Διδασκαλία τῶν ἐξομολογούντων καὶ ἐξομολογουμένων. Μιὰ τρίτη ἐκδοση —καὶ ὄχι πρώτη, ὅπως νόμιζαν οἱ συντελεστές της— ἔγινε τὸ 1837 ἀπὸ τὸ πατριαρχικὸ τυπογραφεῖο τῆς Κωνσταντινούπολης.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΤΣΑΚΙΡΗΣ

17. Βλ. σχετικὰ Ν. Ε. Σκιαδάς, *Χρονικὸ ἑλληνικῆς τυπογραφίας*, τ. Β', Ἀθήνα 1981, σ. 263-264 καὶ Δ. Γκίνης - Β. Μέξας, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία 1800-1863*, ὁ.π., σ. 363 ἀρ. 2475.

18. Συμεῶν Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης τὰ ἅπαντα εἰς ἕξ μέρη διαιρεθέντα..., Ἀθήνα 1862, σ. 369-384.